

губернії. Треба пам'ятати і про те, що до заснування малодвірних поселень хутірного типу колоністів спонукали деякі місцеві чинники. Зокрема, колоністи-чужоземці купували суцільні ділянки з державного земельного масиву, який особливо збільшився після польського повстання 1863 р. Придбання суцільної земельної ділянки неминуче передбачало створення саме хутірного господарства.

Згідно з даними сучасників, у середині XIX ст. на території Волинської губернії було лише 78 хуторів [17, с. 57], а за матеріалами початку XX ст., їх кількість зросла тут до 2603 одиниць [6, с. 2].

На момент виникнення хутори часто були однодвірними чи малодвірними поселеннями. В одних випадках вони переросли в багатодвірні поселення, в інших – зникли зовсім. Із позначених на картах кінця XIX ст. поселень багатьох уже не виявляємо у списках початку XX ст. Натомість, порівняно з даними топографічних карт XIX ст., у списках поселень початку XX ст. наявна значна кількість нових хуторів, урочищ та ферм. Наприкінці першої половини XX ст. на зазначеній території, де у міжвоєнний період розвиток фермерського типу ведення господарства не припинявся зафіксовано 383 хуторів (66%) з 580 зареєстрованих поселень [13, с. 437-464].

Різноманітністю відзначалися невеликі поселення, які означали загальним терміном “урочище”. “Урочищем” називали ділянку, яка виділялася серед навколишньої місцевості природними ознаками, становила природну межу (яр, гору). Назва “урочище” для означення різновиду поселення походить від характеру обраного для заселення місця. “Урочищами” іноді називалися також присілки чи висілки з великих сіл і місцевостей, де раніше були поселення [10, с. 142]. Часто урочищами називали поселення, які виникли поблизу млинів (вітряків), зокрема Борок Комаровський-Млин Степанської волості Рівненського повіту [8, с. 190].

Осередками виникнення і розвитку окремих малодвірних поселень були невеликі промисли для виробництва заліза (“рудня”, “гута”), смоли (“буда”, “майдан”, “мазарня”) та ін. Поблизу таких осередків виникла певна кількість господарств, що творили поселення, які іменувалися залежно від характеру промислу: Гута, Гутисько, Рудня, Рудки, Буда тощо. У більшості випадків про колишні промисли, які спричинили виникнення населеного пункту, свідчили лише їхні назви.

Поширеними були малодвірні поселення, які називалися “фільварками”. Поселення цього типу з прилеглими до них землями становили господарства, що сформувалися в умовах феодального суспільства [10, с. 152]. Вже у XVI ст. терміном “фільварок” означали панські садиби. Швидкі зміни у формах землеволодіння звужували роль фільварків у господарському житті досліджуваного краю. Значні площі поміщицьких земель через викуп переходили у власність селян і колоністів. І все ж ще на початку XX ст. кількість фільварків на окресленій території була значною, причому певна їх частина вже втратила свій попередній соціально-економічний характер (як центр поміщицького господарства), але зберегла традиційну назву як поселення. У більшості випадків “фільварки” були малодвірними поселеннями. Із занепадом ролі поміщицьких господарств у всій системі землеволодіння поселення типу “фільварка” нівелюється “хутором” [16, с. 30]. У російських статистичних довідниках початку XX ст. “фільварок” і “ферма” трактується як тожогні типи поселень [6, с. 2].

Отож “урочища”, “хутори” і “ферми”, іноді “фільварки” як типи сільських поселень чітких відмінних соціальних ознак не мали. Тому самого означення типу не завжди достатньо для того, щоб судити про їх справжній статус. Позаяк чіткого розмежування в термінах щодо означення типології поселень не було, представники адміністрації на місцях вкладали в це означення власне розуміння.

Отож упродовж другої половини XIX – початку XX ст. на території Рівненського відбулися суттєві зміни в мережі поселень, виникла значна кількість нових населених пунктів різних типів. Збільшення кількості поселень зумовлювало не лише збільшення чисельності населення, воно також суттєво залежало від певних адміністративних заходів, від зміни визначення критеріїв окремих соціальних типів поселень. Зміни у структурі поселень супроводжувалися розселенням багатодвірних сіл на нові малодвірні поселення – хутори, для яких властиві фермерські методи господарювання.

Джерела та література

1. Военно-топографическая карта европейской России 1:126000. Ряд XIX, лист 5; Ряд XX, лист 4, 5, 6; Ряд XXI, лист 4, 5, 6.
2. Забелин А. Военно-статистическое обозрение Волынской губернии / А. Забелин. – К., 1887. – Ч. 1.
3. Козакевич М. З. Типи поселень на Українському Поліссі / М. З. Козакевич // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К., 1959. – Вип. 4. – С.24-40.
4. Маркус В. Хутір / В. Маркус // Енциклопедія Українознавства. – Париж; Нью-Йорк, 1984. – Т. 10.
5. Материали подворной переписи Волынской губернии. 1910 г. – Житомир, 1914.
6. Обзор Волынской губернии за 1911 г. – Житомир, 1912.
7. Памятная книжка Волынской губернии на 1906 г. – Житомир, 1905.
8. Список населённых мест Волынской губернии. – Житомир, 1906.
9. Список населённых мест Волынской губернии. – Житомир, 1911.
10. Стельмах Г. Ю. Историчний розвиток сільських поселень на Україні / Г. Ю. Стельмах. – К., 1964.
11. Толмачев И. Н. Юго-Западный край: статистическое обозрение / Толмачев И. Н. – К., 1897. – Т. 1.
12. Тутковский П. А. Антропологические этюды по Волыни / Тутковский П.А. // Труды Общества исследователей Волыни. – Житомир, 1915. – Т. 13. – Вып. 1. – С. 78–128.
13. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – К., 1947.
14. Фундуклей И. И. Статистическое описание Киевской губернии / Иван Фундуклей. – Санкт-Петербург, 1852. – Ч. I.
15. Энциклопедический словарь Брокгауза-Эфрона. – Санкт-Петербург. 1893. – Т. 19.
16. Ярошевич А. И. Очерк хуторских хозяйств Киевской губернии / А. И. Ярошевич. – К., 1911.
17. Nowicki F. Wołyń i jego mieszkańcy w r. 1863. Krotki opis gubernii Wołyńskiej pod względem geograficznym i statystycznym / F.N. – Drezno, 1870
18. Skorowidz miejscowości Rzeczy Pospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa, 1924. – Т. 8: Województwo Poleskie.
19. Skorowidz miejscowości Rzeczy Pospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. – Warszawa, 1923. – Т. 9: Województwo Wołyńskie.

УДК 930(470+571)

К. Яремко

КИЇВСЬКЕ ОХОРОННЕ ВІДДІЛЕННЯ В 1903-1905 РОКАХ (ЗА МЕМУАРАМИ ОЛЕКСАНДРА СПИРИДОВИЧА)

Дослідження присвячене діяльності Київського охоронного відділення, його структурі, основним методам роботи, функціям, досягненням та зносинам з іншими державними органами та посадовими особами у 1903-1905 роках за мемуарами його начальника Олександра Спирідовича. Розкрито способи боротьби з революціонерами, причини розквіту відділення, ставлення до нього керівництва державою.

Ключові слова: політичний розшук, жандарми, Київське охоронне відділення, О. І. Спіридович, мемуари.

Research devoted to the activities of the Kyiv Police Department, its structure, the main working methods, features, and relations with other government agencies and officials in 1903-1905 in memoirs of Alexander Spiridovych. The article reveals the ways of dealing with the revolutionaries, the reasons of the flowering of the compartment and the attitude towards him of the leadership of the state.

Key words: political investigation, gendarmes, the Kiev-security division, Aleksandr Spiridovych, memoirs.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вже декілька десятиліть як вітчизняні, так і зарубіжні історики виявляють посилений інтерес до історії політичного розшуку. Адже сьогодні, в умовах кризи та складної суспільно-політичної ситуації в Україні, дослідження минулого інституцій, діяльність яких пов'язана із забезпеченням державної безпеки, набирає більшого значення. Не дивлячись на зміну назв цих впливових державних установ, внутрішньої будови, нормативних актів, якими вони керувалися, принцип роботи подібних органів залишається незмінним. Особливу роль у цьому процесі відіграють співробітники політичної поліції, які, попри всі покладені на них обов'язки, залишалися перш за все людьми, зі своїм суб'єктивним баченням світу та конкретної ситуації.

Тому при вивченні складної та дискусійної теми політичного розшуку неможливо оминати увагою мемуари її працівників, які до того ж потребують критичного аналізу. Відомий дослідник органів державної безпеки Зінаїда Перегудова наголошує на їхній важливості. Вона вважає, що найбільше варті уваги щоденники державних діячів, спогади чиновників Департаменту поліції, жандармерії, інших осіб, пов'язаних з політичним розшуком. Серед найцінніших з них дослідниця називає і «Записки жандарма» генерал-майора Окремого корпусу жандармів Олександра Івановича Спіридовича [11, с. 8].

«Записки жандарма» (саме під такою назвою вийшли друком його спогади) надзвичайно важливі для дослідження роботи жандармерії південно-західних губерній [17], адже у 1903–1905 роках їхній автор досить успішно займав посаду начальника Київського охоронного відділення, особливості роботи та організації якого і описав детально в своїй роботі.

Метою статті є вивчення діяльності Київської охоранки в період, коли посаду її начальника займав О. Спіридович, та її співпраці з іншими державними органами під його керівництвом.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування основних результатів дослідження. На початку грудня 1902 року О. Спіридович, який на той момент уже мав за плечима досвід роботи в Московському охоронному відділенні під керівництвом відомого світила політичного розшуку Сергія Зубатова і декількох місяців служби начальником Таврійського охоронного відділення, отримав телеграму про нове призначення. Від початку наступного року він повинен був стати начальником Київської охоранки.

Рішення про заміщення зазначеної посади О. Спіридовичем не було випадковим, адже Києвом тоді верховна влада уже зацікавилася. З містом були пов'язані останні терористичні акти в імперії, інтереси відомих революціонерів Григорія Гернуши та Катерини Брешко-Брешковської, а також активна діяльність друкарні соціал-демократів. На думку новопризначеного начальника місцевої охоранки, ще однією причиною його майбутньої роботи в Києві було незадоволення керівництва генералом Василем Новицьким, який займав посаду начальника Київського губерньського жандармського управління з 24 червня 1878 року [17, с. 115]. Однак не можна забувати, що на той час О. Спіридович уже мав хорошу протекцію з боку тодішнього директора Департаменту поліції Олексія Лопухіна, чий рідний дядько був прокурором судової палати в Києві, та генерала Дмитра Трепова, брат якого, генерал Федір Трепов, був тоді київським губернатором. Імовірно, що саме заступництво цих впливових осіб дали змогу О. Спіридовичу не лише бути призначеним на посаду, але й досягнути значних успіхів в діяльності київської політичної поліції.

Ще до прибуття на місце нового призначення, після благословення на роботу міністром внутрішніх справ та шефом Окремого корпусу жандармів В'ячеславом Плеве, О. Спіридович вже опікувався містом. Так, майбутній начальник Київської охоранки завдяки особистим дружнім стосункам із С. Зубатовим зміг переконати останнього в недоцільності легалізації робітничого руху в Києві. Можливо, саме це стало причиною відтермінування проведення реформ в місті та дало змогу розшуку займатися винятково революцією [17, с. 116].

На початку січня 1903 року Олександр Іванович, прибувши до Києва, насамперед познайомився з найвищими державними посадовцями: начальником губерньського жандармського управління генералом В. Новицьким, київським губернатором генералом Ф. Треповим, прокурором Київської судової палати Сергієм Лопухіним [2, с. 46] та київським, волинським і подільським генерал-губернатором генерал-ад'ютантом Михайлом Драгомировим. Лише після офіційного представлення цим чиновникам О. Спіридович прийняв охоронне відділення. Ось як про це писав Олександр Іванович: «Співробітниками (мається на увазі таємними агентами — прим. авт.) мені були відрекондовані два студенти, з яких один жодних партійних зв'язків не мав, та один робітник-залізничник, ось і все. Канцелярію складала три особи, які були посварені між собою й один з одним не розмовляли. На своїй квартирі мій попередник передав мені дві важкі кіпи записок департаменту поліції з копіями перлюстрованих листів. [...] Почавши розбиратися, я зрозумів, що папери ті були непрочитані, а якщо й прочитані, то слідство за ними не велося. Незадоволення Києвом стало мені зрозумілим.» [17, с. 118]. Отже, за словами О. Спіридовича, робота Київського охоронного відділення не відповідала нагальним потребам. Найбільше його турбував стан справ з таємними агентами та провокаторами, яких на весь багатотисячний Київ налічувалося лише три. Однак, окрім них, були ще філери; познайомившись із ними, Олександр Іванович доповів про вступ на посаду і приступив до роботи. [17, с. 118].

До обов'язків охоронного відділення відносились боротьба із зловживаннями у всіх галузях управління: центральних органах та на місцях; нагляд за дотриманням державного порядку та спокою; спостереження за настроями молоді, що навчалася; проведення дізнання у справах про державні злочини на правах слідчих під наглядом прокуратури, а згодом і без нього [17, с. 35-36].

Проте з викладених на сторінках мемуарів справ можна зробити висновок, що основною функцією охоронних відділень на той час була боротьба з терористами, революціонерами та організаціями бойовиків. Охоранка була однією з декількох установ, які мали забезпечити збереження існуючого державного ладу. Багато офіцерів в їх лавах були ідейними фанатиками, які не бачили можливості функціонування держави без імператора. Саме задля його безпеки жандарми використовували всі можливі засоби, які, подекуди, не завжди були прийнятними для них самих – вихідців із імперської армії.

Найбільш неприйнятним методом роботи для них, за словами О. Спіридовича, було використання внутрішньої агентури. При чому самі жандарми розділяли поняття «співробітника», яким називали шпигунів, що не брали участі у злочині, а лише доповідали про те, що чули чи бачили, та «провокатора». До останніх автор спогадів ставиться вкрай негативно, він зазначає, що цим терміном називали тих, хто особисто вчиняв злочини і згодом частково видавав їх уряду заради вигоди [17, с. 48]. Таке детальне пояснення дає можливість побачити ставлення офіцерського складу до представників внутрішньої агентури. З одного боку, жандарми розуміли, що на системі доносів тримається весь політичний розшук, здебільшого саме їм завдячують розкриття складних справ. А з іншого боку, офіцерам, вихованим в традиціях товариства, незбагненним видавалося, як можна просити людину зрадити своїх друзів та колег.

Однак, за словами Олександра Івановича, пізніше, в результаті внутрішньої боротьби, в кожному офіцерові перемагав державницький погляд, а вмовляти людей співпрацювати з органами політичного розшуку треба було рідко: пропозиції таких послуг було набагато більше, ніж попиту на них [17, с. 52]. Отже, що не дивлячись на «негідність» співпраці з політичним розшуком, успішна діяльність органів політичної поліції була можлива тільки завдяки здобутій інформації, наданій третіми особами, в тому числі й із застосуванням обману [4, с. 251].

Іншим методом роботи охоронних відділень, другим за значимістю, на думку автора мемуарів, було зовнішнє стеження, яке розвивало відомості внутрішньої агентури. Філери поділялися на піших і кінних. Ось як описує роботу знавців стеження О.

Спіридович: “Філер міг пролежати в баці над ванною (що одного разу знадобилося) цілий вечір; він міг довгими годинами вичікувати на жакливого морозі людину, що була під наглядом, аби провести її після того додому і з'ясувати, де вона мешкає; він міг без багажу вскочити в потяг за особою, за якою ведеться стеження, і поїхати раптово, часто без грошей, за тисячі верст; він потрапляв за кордон, не знаючи мов, і міг викрутитися. Філер грав візника так, що найдовіденіший професійний революціонер не зміг би розгледіти в ньому агента. Вмів прикинутися і торговцем срібниками [...]”. А коли служба вимагала, він з повною самовіддачею продовжував стеження навіть за бойовиком, знаючи, що ризикує за умови провалу отримати на околиці міста кулю браунінга чи удар ножом, що траплялося” [17, с. 55]. Очевидно, що не всі агенти, які вели зовнішнє стеження, були таким взірцем самовіддачі й відваги. Випадки траплялися різні, що сам же автор і підтверджував на сторінках своєї роботи. А складений ним портрет є зразком філера, яким його хотів бачити офіцер жандармського корпусу.

Третім важливим методом була перлюстрація листів. Відкривалася кореспонденція, надіслана з підозрілих адрес або та, яка виглядала сумнівною за зовнішніми ознаками, а частково й на дотик, чи була прислана з-за кордону. Скопійовані, а деякі й в оригіналі, листи передавалися вищим органам для подальшого ведення слідства. Рукописні тексти учасників революційного руху піддавалися дії різних кислот з метою проявки секретного тексту. Що цікаво, матеріали перлюстрації слугували винятково для розшуку, оскільки фактично були здобуті “незаконним шляхом”, тому під час дізнання та на суді використані вони бути не могли.

Автор мемуарів зробив висновок, що агентурні донесення, відомості, отримані способом зовнішнього стеження, і перлюстрація були трьома основними джерелами обізнаності політичної поліції. Ця інформація доповнювалися результатами обшуків і арештів та свідченнями взятих під варту осіб. Шляхом співставлення всіх цих матеріалів та додаткових повідомлень відтворювалася повна картина злочину [17, с. 62].

Під час ведення досудового слідства жандарми строго дотримувалися внутрішніх правил ведення дізнання, тому що коли через халатність представників жандармерії якийсь доказ під час обшуку не був помічений і внесений у протокол, використати потім його в суді чи під час слідства було не можливо [17, с. 77].

На ниві політичного розшуку Київське охоронне відділення конкурувало з губернським жандармським управлінням, тому не раз між О. Спіридовичем і В. Новицьким виникали конфлікти, один з яких був навіть винесений на обговорення в управління і закінчилося викликом В. Новицького до Петербурга [17, с. 132]. Однак охрнка могла похвалитися вагомими успіхами: у січні 1903 року був спійманий та арештований бойовик Мельников, а згодом (13 травня 1903 року) і Григорій Гершуні — ідейний натхненник, засновник та диктатор Бойової організації партії соціалістів-революціонерів.

Саме для розшуку та затримання останнього О. Спіридовичу довелося розширити коло осіб, які збирали агентурні дані, а для зовнішнього стеження були залучені всі співробітники, навіть канцеляристи [17, с. 126]. Особистий внесок начальника Київської охрнки в роботу відділення був значний: окрім організації стеження за революціонером, саме він зміг на допиті “розкусити” навченого життя Г. Гершуні, який був готовий до опору у випадку небезпеки: мав при собі два паспорти на ім'я Род, один з яких був фальшивим закордонним, заряджений браунінг, чернетки прокламацій; до того він був абсолютно несхожим на своє зображення на фото, що було в розпорядженні жандармів [17, с. 127]. Допоміг О. Спіридовичу випадок: він був знайомий із Г. Гершуні, оскільки ще коли ніс службу в Московському охоронному відділенні, той був затриманий С. Зубатовим.

За успішну роботу щодо затримання небезпечного державного злочинця всі працівники охоронного відділення отримали грошову винагороду, завідувач зовнішнім стеженням — ще й орден, а О. Спіридович — звання підполковника, хоча йшов лише десятий рік його офіцерської служби і шостий місяць у чині ротмістра [17, с. 130].

На досягнутому Київська охрнка не зупинилася і продовжила активно протидіяти революційним рухам на місцях. Боротьба йшла з використанням двох тактик: перша полягала у тому, щоб дати організації згуртуватися, а тоді ліквідувати її, давши прокуратурі більше доказів провини її учасників; друга передбачала нанесення систематичних ударів по революційних діях з метою не дати їм організуватися, заважати їхній роботі, виставляти їх в очах прибічників нездатними до конспірації, що тягнуло за собою відсторонення від активної діяльності.

Сам же Олександр Іванович вважав перший шлях ефективнішим, а другий — правильнішим, оскільки він був не лише способом присікання злочинців, але й їх попередження. Тому у своїх діях відділення вдавалося, і варто зазначити, що досить успішно, саме до останнього методу [17, с. 134].

Інколи жандармам доводилося проявляти винахідливість: переслідувати злочинців на катерах [17, с. 138], попереджувати проведення демонстрацій, вдаючись до допомоги переодягнених філерів [17, с. 140]. Коли ситуація виходила з-під контролю, правоохоронці зі всіх сил намагалися не випускати бунту на вулицях міста.

Активні дії жандармів привели до того, що революційний рух у Києві занепадав. Влітку 1904 року стало настільки спокійно, що начальнику охрнки навіть дали відпустку, яка повинна була починатися 15 липня. Однак у той же день в Петербурзі Бойова організація соціалістів-революціонерів, на чолі якої тоді стояв Євн Азеф, вбила міністра внутрішніх справ В. Плеве [17, с. 152]. Київські жандарми пересвідчилися у непричетності до вбивства київських революціонерів, і лише тоді О. Спіридович відправився на відпочинок, однак вже за тиждень був відкликаний назад телеграмою, в якій було сказано, що жандарми помилилися в своїх припущеннях [17, с. 157]. Насправді організатор вбивства давно святкував свою перемогу в Швейцарії, а схоплений охрнкою мешканець Києва зміг довести свою непричетність до злочину.

Докорінно ситуація у Києві змінилася після відставки генерал-губернатора М. Драгомирова у зв'язку із проблемами зі здоров'ям. На думку О. Спіридовича, цей чиновник тримав місто і державні органи під контролем, а його наступник, генерал-ад'ютант Микола Клейгейс дав їм повну свободу дій, а разом із цим вони отримали повну невизначеність та невпевненість у своїй діяльності [17, с. 164].

Зі зміною місцевого керівництва співпала реорганізація на загальнодержавному рівні: новим міністром внутрішніх справ став Віленський генерал-губернатор генерал-ад'ютант князь Петро Святополк-Мирський — добра, порядна людина, високих моральних якостей, ліберал — він абсолютно не підходив на посаду, яку йому запропонували. Наслідком стало оголошення політичної “весни”, яка, в свою чергу, дала можливість розвинутися широкому антиурядовому руху, згодом об'єднаному з революційним. Так “весна” розцвіла [17, с. 163].

Київська Охрнка стала заручником обставин: від генерал-губернатора підтримки не було. В Києві було неспокійно: відділення постійно отримувало свідчення про ймовірність революційного вибуху чи замаху на генерал-губернатора М. Клейгельса [17, с. 168]. Не отримавши підтримки згори, жандарми змушені були діяти власними силами. Через необережність революціонерів і своєчасність слідчих дій план вбивства зазнав краху. Однак в Петербурзі замах вдався і жертвою його став великий князь Сергій Олександрович.

Роздратоване своєю безсилістю і вбивством князя вище державне керівництво почало активно шукати недоліки в роботі охоронних відділень. О. Спіридович мав намір піти із жандармської служби, але через випадкові обставини й зайнятість генерала Д. Трепова, до якого він хотів піти на службу, змушений був залишитися в Києві та продовжувати працювати [17, с. 183].

А тим часом, після смерті головного противника ліберальних реформ князя Сергія Олександровича, 18 лютого 1905 року з'явилася ціла низка законів, які дали новий поштовх для розвитку суспільних рухів. Першою перемогою революційних кіл на київських теренах за останні декілька років став замах на самого О. Спіридовича під час одного з чергових обшуків у соціалістів-революціонерів. Таке «нахабство» з їхнього боку відобразилося й на “співробітниках” [17, с. 187], один із яких навіть повторив спробу вбити начальника при особистій зустрічі [17, с. 193]. Однак працівники відділення не розгубилися й продовжили роботу. Незабаром їм вдалося розсекретити лабораторію студента Політехнічного інституту, члена місцевої організації соціалістів-

революціонерів Складенка, де той вготовляв бомби [17, с. 191].

Ситуація ставала все напруженішою, працівники відділення щоразу отримували нові листи з погрозами на свою адресу. Одна з них все-таки була реалізована. На початку травня 1905 року Олександр Іванович був поранений робітником Руденком. На посаді керівника охоронного відділення тимчасово його замінив помічник Микола Кулябко, який всіма силами намагався тримати внутрішньополітичну ситуацію в місті під контролем. В той час зусиллями відділення був попереджений бунт в одному із саперних батальйонів, дислокованих у місті. Однак через важкий стан здоров'я О. Спіридовича було звільнено від виконання обов'язків начальника відділення, і він попрощався з політичним розшуком назавжди.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діяльність Київського охоронного відділення в 1903-1905 роках загалом була успішною. Його співробітники змогли попередити й розкрити цілу низку злочинів та забезпечити, наскільки це було можливим, придушення революційних виступів у Києві. За роки керівництва О. Спіридовича істотно зросла чисельність таємних агентів, що дало змогу відділенню результативно боротися з антиурядовими силами. Однак внутрішні суперечки між представниками різних державних органів, постійна зміна керівництва та недостатнє фінансування гальмували роботу Київської Охранки. Що призвело до поранення діючого начальника та залишення ним посади.

Джерела та література

1. Будницкий О. В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая пол. XIX – нач. XX вв.) / О. В. Будницкий. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. – 399 с.
2. Дворянские роды Российской Империи / Под ред. С. В. Думина. – Том III. Князья. – М., 1996. – 302 с.
3. Ершов Ю. А. Полиция России в пореформенный период: комплектование, профессиональная подготовка и социальная защищенность, Историко-правовой аспект: Автореф. дис. канд. юр. наук. / Ю. А. Ершов. – СПб., 1998. – 27 с.
4. Жандармы России / Сост. В. С. Измозик. – СПб.: Издательский Дом Нева, 2002. – 638 с.
5. Жухрай В. М. Тайны царской охранки: Авантюристы и провокаторы / В. М. Жухрай. – Москва: Политиздат, 1991. – 336 с.
6. История сыска в России. В 2-х тт. / Авт. – сост. Кошель П. А. – М.: Полииздат, 1996. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/koshel/index.php
7. Лурье Ф. М. Царская охранка и провокация / Ф. Лурье, З. Перегудова // Из глубины времен. – Вып. 1. – СПб., 1992. – С. 73–77.
8. Лурье Ф. М. Политический сыск в истории России, 1649-1917 гг. / Ф. Лурье. – М.: Центрполиграф, 2006. – 389 с.
9. Перегудова, З. И. Был ли Сталин агентом Охранки? / З. Перегудова // Общая газета. – 9-15 октября 1997. – №40 (219). – С. 15.
10. Перегудова З. И. Департамент полиции в борьбе с революционным движением (Годы реакции и нового революционного подъема): автореф. дис. канд. ист. наук. / З. И. Перегудова. – М., 1988.
11. Перегудова З. И. Политический сыск России: 1880-1917 / З. И. Перегудова. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2000. – 430 с.
12. Политическая полиция Российской империи между реформами. От В.К. Плеве до В.Ф. Джунковского. Сборник документов / Вступительная статья, составление и комментарии – Е.И. Щербакова. – М.: АИРО-XXI; СПб.: Алетейя, 2014. – 352 с.
13. Прайсман Л. Г. Террористы и революционеры, охранники и провокаторы / Л. Г. Прайсман. – М.: Росспэн, 2001. – 429 с.
14. Реент, Ю. А. Общая и политическая полиция России (1900-1917 гг.) / Ю. А. Реент. – Рязань: Узорочье, 2001. – 284 с.
15. Российская полиция в мундире: учеб. пособие / С. О. Гонюхов, В. И. Горбцов. – М.: Рейтар, 2000. – 112 с.
16. Рууд Ч., Степанов С. Фонтанка, 16: Полицейский сыск при царях / Ч. Чууд, С. Степанов. – М.: Мысль, 1993. – 430 с.
17. Спиридович А. Записки жандарма / А.И. Спиридович. – Харьков: изд. Пролетарий, 1928. – 205с.
18. Суворов А. И. Антитеррористическая деятельность в дореволюционной России / А. И. Суворов // Социс. – 2000. – № 12. – С. 19–24.

УДК 94(477.82) «192/193»

Н. Кінд-Войтюк

МУЗЕЙНА ПОЛІТИКА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛІТОЇ У М. ЛУЦЬКУ У 1920-Х-1930-Х РОКАХ

Волинський музей у 1920-х-1930-х роках був вагомим осередком вивчення минулого західноукраїнських земель, пошуку, вивчення і збереження старожитностей, відродження історичних традицій, звичаїв та побутової культури місцевого населення. Дослідження та популяризація історії Волині служила могутнім засобом виховання патріотичних почуттів, джерелом формування національної гідності українського народу.

Ключові слова: Волинь, західноукраїнські землі, музей, музейні колекції, краєзнавча робота.

Volyn museum in the 1920s-1930s was an important center of Western study of the past, search, study and preservation of antiquities, revival of historical traditions, customs and consumer culture of local people. Research and promotion of the history of Volyn served as a powerful means of educating patriotism, national dignity source of the Ukrainian people.

Key words: Volyn western lands, museum, museum collections, local history work.

Одним із важливих завдань сучасної історичної науки є вивчення минувшини окремих регіонів України. Дослідження та популяризація історії Волині музеями служать могутнім засобом виховання патріотичних почуттів, джерелом формування національної гідності українського народу. Музеї відіграють велику роль у збереженні історико-культурних цінностей нашої держави.

Важливе місце у вирішенні завдань охорони національних історичних пам'яток належить узагальненню досвіду краєзнавчої роботи, вивчення і збереження культурної спадщини у минулому, в тому числі протягом 1920-х – 1930-х років у межах Західної Волині, яка у значний період перебувала під владою Другої Речі Посполитої. Вагомим осередком дослідження минулого Західної України 1920-1930-х років пошуку, вивчення і збереження його старожитностей, відродження історичних традицій, звичаїв та побутової культури місцевого населення став Волинський музей.

Досліджувана тема була предметом розгляду окремих авторів. Так, вона знайшла часткове висвітлення у статтях А. Силука, О. Ошуркевича, В. Дмитрука [11; 10; 6]

Метою даного дослідження є розкриття головних особливостей музейної політики Другої Речі Посполитої, характеристика заснування та становлення Волинського музею у 1929-1939 роках.

За Ризьким мирним договором від 18 березня 1921 року Західна Волинь увійшла до складу Польщі. Внаслідок адміністративно-територіального поділу було утворене Волинське воєводство з центром у Луцьку.

У Другій Речі Посполитій своєрідним координатором діяльності музеїв, захисту їх інтересів виступав Союз музеїв Польщі, створений ще у квітні 1914 році у Кракові. До Союзу входили директори різних музеїв міжвоєнної Польщі. Його завдання полягали у підтримці взаємних відносин між музеями і музеологами Речі Посполитої, захисті інтересів музеїв та їх працівників, організації курсів для директорів місцевих музеїв, співпраці з фаховими науковими і науково-популярними виданнями, популяризації музейних збірок серед громадськості, ін [18, 221-223].